

Prizor Raja na četrtem prizorišču pri Kašči, 2015. Foto: Peter Pokorn st.

Mojca Ferle

MOTIV KRIŽA V KLEKLJANI ČIPKI NA SLOVENSKEM

Klekljanje čipk je bilo letos v Sloveniji deležno velike pozornosti, razlogov je več. Klekljanje idrijske čipke je bilo leta 2013 vpisano v Nacionalni register nesnovne kulturne dediščine, leta 2015 mu je v register sledil vpis klekljanja slovenske čipke. Leta 2016 je bilo klekljanje čipk razglašeno za živo mojstrovino državnega pomena, za kar si je prizadevala strokovna javnost. Pozornosti širše javnosti je bil deležen 17. svetovni čipkarski kongres OIDFA (Mednarodne organizacije za klekljano in šivano čipko), ki ga je gostila Slovenija, od 24. do 26. junija 2016, na Gospodarskem razstavišču v Ljubljani. V vsa prizadevanja so bili aktivno vključeni tudi klekljarice, čipkarski šoli v Železnikih in Žireh, klekljarska društva in sekcije, trgovci ter muzeji s širšega loškega območja, kjer je klekljanje doma že skoraj poldrugo stoletje.

Prispevek je nastal v poklon vsem anonimnim klekljaricam in klekljarjem, ki so za skromen zaslužek izdelovali »špice«, za lasten estetski užitek pa jih niso obdržali. Zahvala za ohranjanje in nadaljnji razvoj klekljane čipke na Loškem in širšem slovenskem prostoru gre risarkama vzorcev za klekljano slovensko čipko Miri Kejžar in njeni hčerki Vidi, ki čipko uspešno promovira tudi v svetu. Konec novembra 2016 smo se razveselili vpisa Škofjeloškega pasijona na Unescov reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva. Upamo, da se bomo lahko, tudi na podlagi pasijonskih izkušenj, čez leto ali dve veselili še vpisa klekljanja čipk v Sloveniji na ta seznam.

Prvo omembo klekljane čipke v Ljubljani in na Slovenskem najdemo v delu Janeza Vajkarda Valvasorja, Slava vojvodine Kranjske, leta 1689. Omenja izdelovanje čipk in trgovanje z njimi. 17. stoletje je tudi čas, ko je bila poleg plemstva, in v 18. stoletju tudi poleg meščanstva, cerkev med največjimi naročniki in porabniki čipk. Originalni fragmenti čipk za cerkvene namene iz tega obdobja mi niso znani, lahko pa čipke vidimo na portretih cerkvenih dostojanstvenikov. Tu omenimo upodobitev ljubljanskega knezoškofa Tomaža Hrena, ki ga je neznani slikar v škofovskem roketu portretiral proti koncu njegovega škofovanja (1599–1630). Rokete, krajša bela duhovniška oblečila, ob spodnjem robu krasijo široke čipke. Žal Hrenovega roketa ne vidimo v celoti, zanimive pa so čipke, ki so všite

na ramenih, saj so prav take še do nedavnega klekljali tudi pri nas.¹ Škofovski roketi, ki jih lahko vidimo na ohranjenih portretih ljubljanskih škofov, Hrenovih naslednikov, so okrašeni z dragocenimi, verjetno uvoženimi, čipkami, na katerih lahko prepoznamo stilizirane rastlinske motive. Med rastlinskim obiljem pa križa ne zasledimo.² Drugače je z roketi in albami nižje duhovščine, ki so krašeni tudi z domačimi klekljanimi čipkami. Med oblačili in drugim tekstilom za liturgične namene (klekljane) čipke lahko krasijo še zaščitni ovratnik na štoli, palo in velum za kelih ter oltarne prte. V Železnikih lahko občudujemo bogoslužni tekstil, ki ga večkrat razstavijo v sklopu vsakoletnih Čipkarskih dni, zanj pa že vrsto let skrbi Tončka Šuštar. Starejše prte, ki časovno sodijo v prvo polovico 20. stoletja, krasijo bogate in široke čipke, motiva križa pa, z izjemo na prtju za božji grob, ni. Podobno lahko zapišemo tudi za čipke v cerkvah na Žirovskem.³

Križčevke

Prvenstvo v čipkah (tako po motivu in iz njega izpeljanem poimenovanju) zavzemajo *križčevke*, čeprav jih na tekstilijah za cerkveno rabo redko zasledimo. Osnovni motiv spominja na križ, zato so v ljudskem poimenovanju tudi dobile to ime.⁴ Motiv je značilen za metrske čipke, ki so se klekljale v prvi polovici 20. stoletja, v neskončnih količinah za obrobe hišnega tekstila za široko množično uporabo. Izdelane so največkrat s sedmimi pari klekljev, v tehniki širokega risa. Ris (»platenc/e« v Poljanski dolini) oblikuje motiv križa, ki se ciklično ponavlja. Križčevke so bile tudi del učnega načrta za tračno čipko na čipkarskih šolah. Učenke so jih usvojile že s prvimi klekljarskimi koraki, saj so razmeroma enostavne za izdelavo. Križčevke so se kot klekljarska tehnika poučevale in klekljale še po drugi svetovni vojni, najdemo jih na vajenicah Oddelka za klekljarstvo Šole za umetno obrt v Ljubljani (danes SŠOF) in v prodajnih katalogih DOM Ljubljana. Klekljarice so križčevke, izdelane iz lanenega ali bombažnega sukanca, po sredini risa rade poživilile s klekljano verižico iz rdeče in modre prejice.

Križčevke v širokem risu so doživele preobrazbo v ozki ris (kleklja se s petimi pari klekljev) do konca 30. let 20. stoletja. Spremembe so povezane z družbeno-političnimi spremembami po koncu velike vojne, ko je bil zahodni del slovenskega etničnega ozemlja, vključno z Idrijo, priključen Kraljevini Italiji. Italijanski trg je zahteval finejšo in tanjšo čipko v ozkem risu in videz čipke je s tem postal še bolj krhek, transparenten in luknjičast. Vzorce za take križčevke je za preživetje dru-

¹ Žmuc, Ko je obleka (še) naredila človeka, str. 24, 27.

² Več o tem glej: Ana Lavrič (ur.), Upodobitve ljubljanskih škofov.

³ Primožič, Čipka v cerkvah na Žirovskem, str. 65–72.

⁴ Klekljane čipke na Slovenskem slovijo po izredni pestrosti elementov in tehnik in razvitem samoniklem izrazju za poimenovanje čipk. Bokál, str. 8.

Križčevke v širokem in ozkem risu

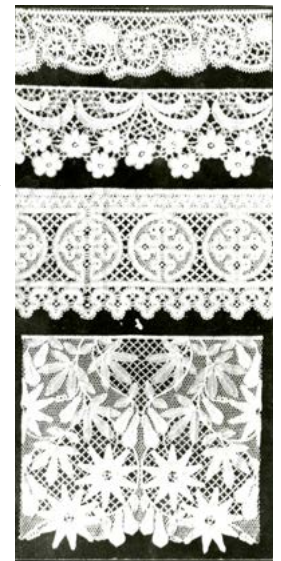
žine risal Idrijčan Albin Mažgon. V svoj zvezek naročil je konec leta 1939 med drugim zapisal: »1 rom v 4 vogle iz križčevk (prazn po sredi) 30 x 30 cm«; pa tudi naročila za kroge, ovale, manšete, krstne oblekice (»oblekce« in »avbca«) z motivom križčevk v ozkem risu. Njegove vzorce je poznala tudi Zorka Rupnik, risarka vzorcev za idrijsko čipko, ki je tudi sama zrisala veliko vzorcev v tej tehniki.⁵ Za prodajo so se križčevke v širokem risu klekljale še v drugi polovici 20. stoletja za obrobe namiznih prtov in garnitur, kot okviri različnih oblik in dimenzij, v ozkem risu pa kot samostojni čipkasti prtji.

Cerkvene čipke

V Mestnem muzeju Ljubljana hranimo starejšo vzorčno predlogo za »cerkveno čipko« iz prve polovice 20. stoletja. S svinčnikom je na vzorcu zapisano 21. 4. 22, verjetno je to datum naročila za izdelavo čipke, sam vzorec pa je zagotovo starejši.⁶ Čipka je lahko služila za obrobo albe ali roketa, mogoče tudi oltarnega prta. Med linijo rogljičkov ob zgornjem robu in križčevk ob spodnjem robu se v osre-

Vzorčna predloga in fotografija s cerkvenimi čipkami. Hrani Mestni muzej Ljubljana (MGML).

⁵ Gnezda Bogataj, *Stari kovček razkriva*, str. 18 in istoimenska razstava v Mestnem muzeju Idrija (20. 6.–31. 8. 2014).

⁶ Inv. št.: 510:LJU;0060812, v *Ilustriranem Slovincu* (leta 1929) je fotografija cerkvenih čipk objavljena v članku, nastalem ob 10-letnici Državnega osrednjega zavoda za žensko domačo obrt v Ljubljani.

dnjem delu ponavlja enakokraki križ v krogu. Podobne, a motivno še bogatejše (križ obkroža tudi razkošno olistana rastlinska vitica) so čipke na roketu in albi, ki sta del starejše bogoslužne tekstilne opreme v župnijski cerkvi Trata - Gorenja vas.⁷

Križ kot samostojna kompozicija

Križ kot samostojni osrednji motiv se pojavi v čipkah zaključenih oblik od začetka 20. stoletja naprej. Danes so to okvirjene slike za stenski okras modernega interjerja, v domovih vernikov tudi znak krščanske vere.

Klekljan križ, ki je bil tudi povod za nastanek tega članka, je izdelala Anica Peternej iz Vincarij. V domačem arhivu sem našla vzorec, enak tistemu, po katerem je bila čipka izdelana, a je brez podpisa avtorja. Križ s trolistnimi deteljastimi zaključki na prečkah, ki simbolizirajo sv. Trojico, obdaja stiliziran venec (z ritmično ponavljajočimi se palmastimi listi, praznino med križem in vencem zapolnjuje mrežasta polnitev – satovje). Križ je izdelan v tehniki širokega risa in kitic, listnat venec pa v tehniki ozkega risa. Po teh značilnostih bi vzorec lahko pripisali izjemni risarki vzorcev za idrijsko čipko Zorki Rupnik (1905–1989), ki je kot polnitev zelo pogosto uporabljala prav satovje.⁸ Anica Peternej (roj. 1934) je bila doma v Hotovlji, klekljati pa je začela, iz velike nuje, že kot štiriletna deklica; bila je nezakonski otrok, klekljala je pod prisilo. V odrasli dobi je s klekljanjem zaslužila skromen dodatek k revni plači. Naredila je ogromno manjših čipk, »ravne in kotne« za všivanje prtov, zaves in podobno. Po naročilu je delala tudi figure; rože, ženske obraze v profilu, cvetlice, monštrance ter križe. Zaradi težav z vidom zadnji dve leti ne kleklja več.

Avtorica vzorca je domnevno Zorka Rupnik. Klekljarica: Ana Peternej, okoli 2011

Čipkast križ je sklekljala pred približno petimi leti.⁹ Čipki se pozna, da so jo klekljale oslabele oči in utrujene roke, česar pa ne bi mogli trditi za križ, ki ga je

⁷ Razstavljen na razstavi ob 100-letnici čipkarske šole Trata - Gorenja vas.

⁸ Zapuščino Zorke Rupnik hrani Mestni muzej Idrija; več o njej glej: Pust, Koder, *Vzorci Zorke Rupnik*.

⁹ e-pošta A. P. Florjančič, 27. 8. 2016.

pri šestinosemdesetih (!) letih za svojega nečaka naklekljal Andrej Fortuna (1919–2012).

Duhovnik Andrej Fortuna, krstni boter nečaku Simonu Fortuni (stricu je sledil na duhovniški poti, nova maša leta 1977), mu je klekljan križ podaril za njegovo 50. letnico. Sklekljal ga je sam, ko se je začel s to dejavnostjo ponovno ukvarjati

»Fortunov križ«, izpeljava vzorca domnevno po vzorcu Zorke Rupnik. Klekljar: Andrej Fortuna, 2005

po odhodu v pokoj. V Poljanski dolini so do druge svetovne vojne in še nekaj let po njej klekljali tudi številni moški in si s tem vsaj malo izboljšali gmotni položaj. Pri Fortunovih v Sestranski vasi (Gorenja vas) je poleg matere France in sestre Francke od petih sinov klekljal samo Andrej. Delali so pozimi, ko ni bilo dela na polju. Tudi po odhodu v pokoj si je zimske dneve krajšal s klekljanjem. Bilo mu je v ponos, da je tudi njegov krščenec postal duhovnik in ob praznovanju 50-letnice mu je želel podariti nekaj, kar je izdelal z lastnimi rokami.¹⁰ Križ je izdelan s povsem mirno roko, natančno speljan in enakomerno širok ris pa bi Fortuni zavidalo veliko precej mlajših klekljaric.

Motiv križa navdihuje tudi sodobne oblikovalce klekljane idrijske in klekljane slovenske čipke. V albumih slovenskih risark vzorcev za klekljano čipko so prisotni vzorci, ki bi lahko služili za čipkaste obrobe ali všite bordure na liturgičnih oblačilih,¹¹ več pa je križev kot samostojnih kompozicij.

Mira Kejžar (1926–2002), vodilna risarka vzorcev in strokovna učiteljica klekljanja na Loškem, bi bila letos stara 90 let. Mira ima veliko zaslug, da je klekljana čipka preživela krizno obdobje od 60. do 90. let 20. stoletja.¹² Njeno delo z avtorsko klekljano čipko danes uspešno nadgrajuje hčerka Vida Kejžar. Po naročilu je Vida tudi zrisala več vzorcev za čipkaste križe. Letnica in obletnica Mirinega rojstva sta sovpadli z organizacijo svetovnega čipkarskega kongresa v Sloveniji in Kejžarjevima je bila ob tej priložnosti v Groharjevi galeriji na Mestnem trgu v Škofji Loki posvečena razstava v organizaciji Loškega muzeja.

Poglejmo si dva vzorca Mire Kejžar, datirana z letnico 1994 (po enem je sklekljana tudi tu objavljena čipka). Osnova obeh je enostaven latinski križ. Njegov

¹⁰ Prav tam.

¹¹ Manjše vzorce za všitke najdemo med vzorci Irme Pervanja, nekoliko starejši je znan vzorec avtoriziran z M., še neidentificirane avtorice.

¹² Več o Miri Kejžar: Primožič, *Življenje s klekljano čipko*.

obris je izdelan v širokem risu in ustvarja vtis masivnega križa. Stroge linije latinkega križa mehča enakomerno vijugasta rastlinska vitica, ki jo dopolnjujejo listki, v središču križa je v polnosti razcveten cvet, prastar simbol življenja. Površino križa zapolnjuje mrežasta polnitev v tehniki satovja, izdelan iz tanjšega sukanca, da ne preglasi vodilnega rastlinskega motiva.

Klekljan križ, avtorica vzorca: Mira Kejžar, 1994. Klekljarica: Mara Ferle, 2013

Zorko Rupnik (1905 – 1989), izjemno in plovito risarko vzorcev, smo že omenili. Na nje-roko spominja tudi Fortunov križ in še nekaj vzorcev križa, ki pa so žal brez podpisa. Vzorec, po katerem je bil sklekljan Fortunov križ, je poenostavljen vzorec križa, ki je postavljen na širši podstavek, v spodnjem delu pa ga obdajata dve cvetoči in olistani rastlinski veji.

Več vzorcev za idrijsko čipko je oblikovala tudi Irma Pervanja, ki danes živi in ustvarja na Krasu. Med povsem klasičnimi in tradicionalnimi vzorci izstopa vzorec križa, po katerem je naklekljana čipka.¹³ Zdi se, kot da so križ oblikovali ognjeni plameni, ki silijo v nebo, oklepa pa jih razgibano razrasla in vrtinčasta vitica,

Avtorica vzorca: Irma Pervanja, klekljarica: Mara Ferle, 2016

¹³ <http://www.lacepatterns.eu/si/vsi-vzorci/1467-509501-kriz-28-cm.html> [dostop: 19. 8. 2016].

izdelana v slepem risu, postavki na robu risa delujejo kot drobni trni. Križ, trnje (trnova krona) in žebliji, s katerimi je bil Kristus pribit na križ, so že sami po sebi močni simboli trpljenja, ki ga slutimo v celotni umetniški kompoziciji čipke.

Simbolika križa v novejših klekljarskih projektih

V zadnjem času so slovenske klekljarice izpeljale več skupnih projektov, ki so odmevali tudi v svetu. Odlikuje jih predvsem moč povezovanja in sodelovanja, z izjemno energijo pa jih usmerja Tanja Oblak, samostojna pedagoginja v kulturi iz Ljubljane. Največji in najodmevnejši med njimi je bil Klekljan oltarni prt za Lurd, leta 2012. Pri klekljanju čipkastih kvadratov, 10 x 10 cm, ki so bili nato sešiti za obrobo prta, je sodelovalo več kot 600 klekljaric, iz več kot 100 držav sveta, različnih narodov in verstev. Veliko kvadratov je bilo unikatnih, mnogi tudi z motivom križa. Prt so v Lurd ponesli slovenski romarji na romanju bolnikov in invalidov, konec junija 2012. Leta 2013 so podobni prti nastali v projektu Marijin prt, bela nit povezovanja za cerkev v Strunjanu, kjer je sodelovalo več kot 350 slovenskih klekljaric in klekljarjev.¹⁴

Omenimo tudi nove oltarne prte v župnijski cerkvi sv. Jurija v Stari Loki, ki so avtorsko delo domačinke Vide Šubic, rojene Fortuna (nečakinja Andreja in sestra Simona Fortune). Izrisala je vzorce in sklekljala čipke za oltarne prte, v osrednjih čipkastih poljih prepoznavamo attribute svetnikov, ki so jim oltarji posvečeni. Križ kraljuje v čipki na prtju oltarja Srca Jezusovega in na prtju, ki krasi oltar sv. Štefana.

S projektom Živeti čipko so na Čipkarski šoli Žiri ustvarjalno praznovali njeno 110-letnico. V projektu so želeli predstaviti žirovsko čipko kot stalno spremljevalko vsakdanjega življenja Žirovcev. Projekt je bil razdeljen v več sklopov, za našo temo pa je zanimivo oblikovanje vzorcev na podlagi motivov zgodb iz ustnega izročila Žirovcev. Nekaj vzorcev je narisala že omenjena Vida Kejžar, v risanju in oblikovanju vzorcev po žirovskih zgodbah pa so se preizkusili tudi učenci. Na spletni strani so objavili primer zgodbe, vzorca in čipke, kjer imajo osrednjo vlogo izrezljani križi.

Bog ima mlade

Popotnik je hodil od vasi do vasi. Bil je mizar in je kdaj tudi komu kaj izrezljal. Najraje križe. Nekoč je moral pri eni hiši prespati. To je bilo v Brekovicah, kjer je spal na skednju. Ta večer se ga je napil in ni vedel, da je izgubil par križev v senu, niti ko je odšel od hiše. Ko so se otroci odšli igrat na skedenj, je najmlajši opazil razmetane križe v senu. Hitro je stekel k materi in ji povedal: "Mama, mama, pojdite gledat. Na skednju je imel Bog mlade". Vir: Tončka Oblak, zapisal Rok Oblak, 9. A.

¹⁴ <http://www.oblaktanja.com/foto.htm> [dostop: 19. 8. 2016].

Čipko z istim naslovom je domiselno izrisala in sklekljala Nina Cankar, 7. A.¹⁵

Klekljarice iz Žirov in Železnikov so v letošnjem letu sklekljale več kot 150 čipk z motivom križa in čebeljega satja, ki krasijo albe 13 letošnjih novomašnikov. Ob svetovnem čipkarskem kongresu so v kapeli Male Cvetke pri cerkvi sv. Martina v Žireh pripravile razstavo S čipko skozi cerkveno leto – razstavo klekljanih izdelkov, povezanih z bogoslužjem skozi cerkveno leto. Dopolnile so jo z mašniškimi oblačili, bogato vezeni in krašeni s klekljano čipko. Med motivi so, zlasti na štolah, sijali križi, od preprostega tezejskega do križev različnih oblik.¹⁶

»Keltski križ«, klekljarica: Hilda Pečelin, 2014

Prispevek zaključujemo s kompozicijsko uravnoteženo in izjemno dekorativno čipko. Osrednji motiv spominja na keltski križ, ima bogato zlato pleteninasto ornamentiko. Trikotni okvir s polkrožnimi okraski obdaja križ, ki deluje plastično kot izklesano okrasje in nam zlahka nadomesti krog v sečišču križa, ki sicer določa originalni keltski križ. Avtor vzorca je neznan,¹⁷ čipka pa je delo Hilde Pečelin, Žirovke, članice klekljarskega društva Cvetke. Razstavljena je bila leta 2014, na društveni razstavi, v okviru slovenskih klekljarskih dni v Žireh.

Povzetek

V preteklih stoletjih so naročniki čipk iz višjih družbenih cerkvenih in posvetnih plasti posegali po dragocenih uvoženih čipkah, kjer motiva križa ne zasledimo. Domače klekljane čipke slovijo po izredni pestrosti klekljarskih elementov in tehnik ter izvirnem čipkarskem izrazoslovju. Ljudsko poimenovanje je dalo ime križčevkam, tračnim čipkam, ki s svojo obliko posnemajo motiv križa. Vse do konca 20. stoletja so se križčevke množično sklekljale v širokem risu za obrobe namiznih prtov in garnitur, kot okviri različnih oblik in dimenzij, v ozkem risu pa kot samostojni čipkasti prti.

Motiv križa v klekljani čipki se na liturgičnem tekstilu redko pojavi, bolj pogosti so čipkasti križi kot samostojne kompozicije za različne namene, največ kot stenski okras. Vzorce zanje so, zlasti po naročilu in željah naročnikov, risale slovenske avtorice Zorka Rupnik (1905–1989) in Irma Pervanja iz Idrije ter Mira Kejžar (1926–2002) in Vida Kejžar iz Škofje Loke. V članku je predstavljen izbor čipkastih križev, ki so izdelani po vzorcih omenjenih avtoric.

Motiv križa kot osrednji krščanski simbol se pojavlja tudi v čipkah novejših klekljarskih projektov: Klekljan prt za Lurd (mednarodni projekt, 2012), Marijin prt, bela nit povezovanja za cerkev v Strunjanu (slovenske klekljarice, 2013), oltarni prti Vide Šubic za cerkev sv. Jurija v Stari Loki (2015), Živeti čipko (Čipkarska šola Žiri, 2016), S čipko skozi cerkveno leto (člani klekljarskega društva Cvetke iz Žirov, 2016).

Klekljanje čipk pri slabi svetlobi, v prisilni sključeni drži več kot deset ur na dan je bilo včasih naporno – pravi križ, skromen, a reden dodaten zaslužek pa pravi blagoslov za številne družine na širšem loškem območju. Klekljanje čipk danes pomeni preživljanje prostega časa in sprostitve, tudi s terapevtskim učinkom. Klekljanje čipkastega križa je lahko tudi meditacija in pogovor z Najvišjim, čipka, ki pri tem nastane, pa dragoceno darilo prijateljem in najbližjim ob življenjskih in cerkvenih praznovanjih.

Viri in literatura:

- Bokal, Ljudmila: *Mali klekljarski slovar iz žirovskih del Tončke Stanonik*. – Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013.
- Florjančič, Alojzij Pavel: elektronsko pismo avtorici članka, 27. 8. 2016.
- Gnezda Bogataj, Mirjam, Terpin Mlinar, Marija: *Stari kovček razkriva. Albin Mažgon in njegove čipke*. – Idrija: Mestni muzej, 2014.
- Lavrič, Ana (ur.): *Upodobitve ljubljanskih škofov*. – Ljubljana: Narodna galerija, 2007.
- Primožič, Tadeja: Čipka v cerkvah na Žirovskem. V: *Čipka na oltaru. U čast jubileja 2000*. Zbornik radova sa znanstveno-stručnoga skupa Čipka na oltaru. Lepoglava, 2001, str. 65–72.
- Primožič, Tadeja: Življenje s klekljano čipko. V: *Loški razgledi 47*, Škofja Loka: Muzejsko društvo, 2000, str. 153–168.
- Pust, Klemen, Koder, Tina: *Vzorci Zorke Rupnik*. – Idrija: ICRA, 2004.
- Žmuc, Irena: Ko je obleka (še) naredila človeka. V: M. Ferle (ur.), *Čipka, enim drobiž, drugim prestiž*. – Ljubljana: MGML, 2016, str. 17–51.
- <http://www.lacepatterns.eu/si/vsi-vzorci/1467-509501-kriz-28-cm.html> [dostop: 19. 8. 2016].
- <http://www.oblaktanja.com/foto.htm> [dostop: 19. 8. 2016].
- <http://ziveticipko.splet.arnes.si/vzorci-nastajajo/> [dostop: 17. 10. 2016].
- <https://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/clanek/za-bozjo-sluzbo-najlepsa-oblacila> [dostop: 17. 10. 2016].

Fotografije: Mojca Jenko

¹⁵ <http://ziveticipko.splet.arnes.si/vzorci-nastajajo/> [dostop: 17. 10. 2016]

¹⁶ <https://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/clanek/za-bozjo-sluzbo-najlepsa-oblacila> [dostop: 17. 10. 2016]

¹⁷ Matrico za čipko hrani MGML.